

JINOYATCHILIKKA QARSHI KURASHISH VA HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLIH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH

Tashmanov Shoxruz Baxriddin o'g'li

O'R Milliy gvardiyasi Navoiy viloyati bo'yicha boshqarmasi

Navbatchilik qismi tezkor navbatchi katta yordamchisi

Barchamizga ma'lumki, huquqbuzarlik ijtimoiy ma'noda jamiyat, fuqarolar va jamoat birlashmalarining huquq va manfaatlariga xavf tug'dirishga qodir xulq bo'lib, u ijtimoiy munosabatlarning rivojlanishini qiyinlashtiradi va ularning buzilishiga sabab bo'ladi. Buning oqibatida jamiyatda turii darajadagi ko'ngilsizliklar yuz bera boshlaydi va jamiyat o'z-o'zidan tanazzulga yuz tutadi.

Shu o'rinda huquqbuzarlik prafilaktikasi tushunchasiga yuridik ma'noda ta'rif berib o'tsak, "huquqbuzarlik" deganda, jamiyat uchun xavfli bo'lgan qilmish (harakat yoki harakatsizlik)[1], boshqa manbada esa huquqbuzarlikka jamiyatda o'rnatilgan va qonun asosida belgilangan tartib yoki umuman ijtimoiy yashash qoidalarini buzish, - deb ta'rif berilgan.

Umuman olganda, huquqbuzarlik ijtimoiy xavfli qilmish (harakat yoki harakatsizlik) hisoblanib, uni sodir etganlik uchun javobgarlikni belgilovchi huquq sohasiga asosan: a) fuqaraviy; b) intizomiy; v) ma'muriy; g) jinoiy turga ajratiladi. Prafilaktika so'zi esa ensiklopedik va izohli lug'atlada yunoncha "praphilaktika" - saqlovchi, oldini oluvchi"[2], degan ma'noni anglatishi ko'satilgan.

Yoshlar o'rtasidagi o'rtasidagi jinoyatchilikning oldini olish va unga qarshi kurashishning asosiy chorasi oilani mustahkamlash, uning ma'naviy-ruhiy muhitini yaxshilashdan iboratdir, chunki bolalar oiladagi psixo-travmatik sharoitlardan, oilaviy nizolardan, ota-onalarning mehrsizligi va tushunmovchiligidan, ularning shafqatsizligi yoki loqaydligidan qochishadi.

Ijtimoiy-pedagogik chora-tadbirlar uysizlik sabablarini oldini olishga yordam beradigan sabablar va sharoitlarni aniqlash va oldini olishga qaratilgan uysizlikning oldini olishni o'z ichiga oladi.

Yoshlar o'rtasidagi jinoyatchilar toifasiga kelsak, u jinoyatchilikka qarshi kurashish chora-tadbirlarini belgilashda ham muhim ahamiyatga ega va quyidagi guruhlardan iborat [2]:

- ijtimoiy-iqtisodiy ahvoli past, intellektual darajasi yetarli bo'lmagan, jamiyatning ijtimoiy va madaniy asoslarini buzuvchi xulq-atvorga moyil bo'lgan, disfunktsional, ijtimoiy jihatdan nojo'ya oilalardan chiqqan voyaga yetmaganlar;
- badavlat oilalardan bo'lgan voyaga etmaganlar, jazosiz qolish va yo'l qo'yishga moyil bo'lganlar;
- tajovuzkor voyaga etmaganlar muammo va nizolarni kuch bilan hal qilish usuliga murojaat qiladilar;
- yoshlar harakati vakillari, jamiyatning ijtimoiy va madaniy asoslari muxoliflari;
- vagratsiyaga (sargardonlikka) moyil bo'lgan voyaga etmaganlar.

Hozirgi vaqtda ko'proq bolalar kompyuterlarga, zamonaviy bolalar uchun juda ko'p vaqt talab qiladigan turli xil tarmoq o'yinlariga qiziqishmoqda, ular madaniyatga qiziqishni to'xtatadilar. Aytish mumkinki, voyaga etmaganlarning xatti-harakati tobora ko'proq haqoratli, tajovuzkorlik va shafqatsizlik bilan tavsiflanadi. U yoki bu ijtimoiy tarmoqdan foydalangan holda, voyaga yetmagan shaxs muloqot qilish va ular bilan ma'lum bilim, ko'nikma va tajriba almashish uchun o'xshash odamlarni topishi mumkin, shuning uchun muammo paydo bo'lishi mumkin.

Jinoyatlar soniga munosabat sifatida qonun chiqaruvchi O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksini to'ldiradi, uning dispozitsiyasi voyaga yetmaganlarni voyaga yetmaganlarning hayoti uchun xavfli qilmishlarni sodir etishga jalb qilganlik uchun javobgarlikni nazarda tutadi [1].

Aybdor shaxsning qilmishida o'z joniga qasd qilishga moyillik belgilarining yo'qligi (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi), voyaga yetmaganning jinoyat sodir etishga jalb etilishi (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi) jinoiy javobgarlikning zaruriy shartidir yoki g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etishda (O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi) [1].

Ta'lim muassasasini hisobga oladigan bo'lsak, u voyaga etmaganlarning shaxsini shakllantirishga ta'sir qiluvchi ijtimoiy muassasa ekanligini ta'kidlash kerak. Hozirgi vaqtda universitetlarda imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirish uchun o'qituvchilar ushbu fanlarni faol qo'llab-quvvatlamogda. Imtihonlarni muvaffaqiyatli topshirishga undaydigan o'qituvchi ko'plab nizolarga olib kelishi mumkin: o'smir va o'qituvchilar o'rtasida, o'smir va sinf o'rtasida, o'smir va ota-onalar o'rtasida[4]. Agar nizolar o'z vaqtida hal etilmasa, voyaga etmaganlar asosiy ijtimoiy guruhlardan uzoqlashishni boshlashlari mumkin.

Shuningdek, voyaga etmaganlarning guruhlarga bo'linishi, oilalarning moddiy ta'minotidagi sezilarli bo'shliq bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Bu farqni faqatgina o'smirlar his qilishi mumkin, chunki ular ijtimoiy hayotga yaqindirlar.

Umuman olganda, voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olishni ikki katta guruhga bo'lish mumkin [3]:

- umumiy - sub'ektlarning cheksiz doirasiga yo'naltirilgan;
- individual - huquqbuzarning o'ziga xos shaxsiga qaratilgan.

Huquqbuzarliklarning umumiy profilaktikasi huquqbuzarliklarning oldini olish ob'ektlariga ta'sir ko'rsatish shaklidir. Huquqbuzarliklarning individual profilaktikasi - voyaga etmaganning g'ayriijtimoiy yo'nalishini va ijtimoiy xavfli xatti-harakatlarini shakllantirishga olib kelishi mumkin bo'lgan salbiy oqibatlarni bartaraf etishga, shuningdek uni ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya qilish va (yoki) jinoyatlar va g'ayriijtimoiy harakatlar sodir etganligini oldini olishga qaratilgan muayyan voyaga etmagan shaxsga individual ta'sir ko'rsatish shaklidir [5].

Bolani tarbiyalash jarayonida ota-onalarning qattiq va yumshoq choralarni teng ravishda to'g'ri qo'llash qobiliyati ham muhimdir.

Yoshlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- oilaviy nizolarni o'z vaqtida hal qilish;
- mastlik va giyohvandlikning oldini olish;

- jamoat tartibini muhofaza qilishni ta'minlash, tungi vaqtlarda to'g'ri yoritishni ya'ni chiroqlarni ko'paytirish ta'minlash;

- ruhiy kasalliklar va buzilishlar bilan og'rigan shaxslarni aniqlash;

- aholini huquqiy ta'lim va tarbiyalashni tashkil etish. Maxsus choralar - bu voyaga etmagan huquqbuzarning shaxsiga, shuningdek, jinoyatni yuzaga keltiruvchi omillarga ta'sir ko'rsatishga qaratilgan choralar.

Ushbu chora-tadbirlardan ko'zlangan asosiy maqsad yoshlarda aybdorlik tuyg'usini shakllantirishdan iborat, chunki bu nafaqat kelajakda jinoyatchilikka bo'lgan munosabatga salbiy ta'sir ko'rsatishi, balki uning takrorlanishining oldini olishi ham mumkin.

Birinchi maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiyaviy va majburlovdir.

Ikkinchi maxsus chora-tadbirlar guruhi og'ir hayotiy vaziyatga tushib qolgan o'spirinlarga, ular jinoiy tamoyillarni ko'rsatadigan xatti-harakatlar qilishni boshlaganlarida yordam berishga qaratilgan. Bunday harakatlarga quyidagilar kiradi: uydan chiqib ketish, sarsonlik, mayda o'g'irlik, tovlamachilik, firibgarlik va boshqalar.

Uchinchi maxsus guruh chora-tadbirlari - voyaga yetmagan jinoyat sodir etgan shaxslarni fosh etish va ularni jinoiy javobgarlikka tortish, shuningdek, ozodlikdan mahrum qilish jazosiga hukm qilinmagan shaxslarni axloq tuzatish va qayta tarbiyalash choralari.

To'rtinchi maxsus guruh chora-tadbirlari tarbiya koloniyalarida jazoni o'tayotgan o'smirlarga nisbatan qo'llaniladigan tarbiyaviy va jazo choralari iborat. Bu chora-tadbirlar, birinchi navbatda, alohida rejim, axloq tuzatish mehnati va tarbiyaviy ta'sir usullarini o'rnatishdan iborat. Bu choralar, asosan, jinoyat takrorlanishining oldini olish maqsadida qo'llaniladi [2, 4].

Beshinchi maxsus guruh chora-tadbirlari avvalgi ijtimoiy muhitga qaytgandan keyin normal hayot sharoitlariga moslashishga qaratilgan chora-tadbirlardir.

Agar statistik ma'lumotlarni hisobga oladigan bo'lsak, voyaga etmaganning jinoyatchi shaxsini shakllantirishning boshlang'ich nuqtasi bo'lgan juda ko'p oilaviy sabablar mavjudligi va natijada u tomonidan jinoyat sodir etilishi aniqlanishi mumkin[5].

Shunday qilib, bugungi kunda voyaga yetmaganlar o'rtasida jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan qator chora-tadbirlar orqali amalga oshirilmoqda. Jinoyatchilikka qarshi kurash bo'yicha ko'rilayotgan chora-tadbirlar va kelgusidagi konsepsiyalarning ishlab chiqilishi nafaqat davlat, balki jamiyat manfaatdorligini ko'rsatadi. Statistik tadqiqotlar natijalariga ko'ra jinoyatchilik darajasining kamaygani ham amalga oshirilgan ishlar samaradorligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. <https://lex.uz/docs/-111453> [O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi]
2. Толипов Н.М., Рустамбекова Н.Н. Общественная опасность и криминологическая детерминация насильственной преступности несовершеннолетних // Научно-образовательный потенциал молодежи в решении актуальных проблем XXI века. 2021. № 6.

3. Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha ishlarni davom ettirish kerak, deb hisoblaydi ijtimoiy faollar <https://iiv.uz/ru/news>

4. Шарипов С.Т., Турсунова М.М. (2022). Меры профилактики и борьбы с насильственной молодежной преступностью. Вестник науки и образования, (127), 79-84.

5. Khatamov B.K. (2022). Personality of a juvenile delinquent. Innovative science. No.2. pp. 31.